

קריאת טקסטים ספרותיים בעזרת קומיקס במסגרת הוראת שפה שנייה

סוזי שטיינברג

הכנסת הלומדות והלומדים לעולם המבדה בעזרת הקומיקס, תוך השוואה בינו לבין הטקסט הספרותי שעליו הוא מבוסס, עשויה לתרום לרכישת מיומנות הקריאה בשפה זרה. בכוונתנו להראות כאן את יתרונות האסטרטגיה הזאת.

בתקופתנו אנו מוצפים בסוגים שונים של מסכים וב'אייקונים' מכל סוג. בתנאים האלה ראוי שנשאל את עצמנו כיצד להחזיר את תלמידינו אל התחום המילולי, כלומר לקריאת טקסטים. הבעיה מסתבכת עוד יותר כאשר מדובר בטקסטים בשפה זרה. דווקא כי ישנה סוגה המספקת פתרון מסוים למורים המלמדים שפה זרה/שנייה: מדובר בקומיקס - מה שנקרא בצרפתית BD - Bande Dessinée ובאנגלית comics. סוגה זו זוכה להצלחה רבה בארצות הברית, יפן, צרפת ובמדינות נוספות.

הודות לאופיו הכפול - מילולי וחזותי - הקומיקס עשוי לשמש את המורים לשפה זרה/שנייה כמתווך המקל את קריאת הטקסט המובא בפני הלומדים. השיטה הזאת אף עשויה להתגלות כיעילה במיוחד אם משתמשים בקומיקס המבוסס בעצמו על טקסט ספרותי. הכנסת הלומדים והלומדות לעולם המבדה בעזרת הקומיקס, תוך השוואה בין הקומיקס לטקסט הספרותי שעליו הוא מבוסס, עשויה לתרום לרכישת מיומנות הקריאה בשפה זרה. בכוונתנו להראות כאן, בעזרת דוגמה ספציפית של קומיקס צרפתי, את יתרונות האסטרטגיה הזאת.

נתחיל את ניתוחנו בעיון ובתיאור עמוד השער:

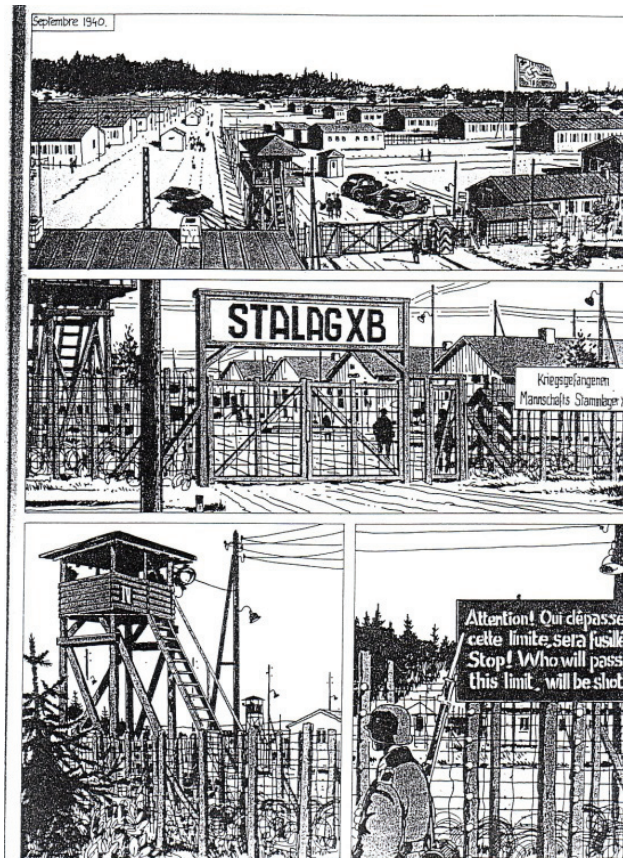
מילות מפתח: קומיקס, איור, מלחמת העולם השנייה, תרבות צרפת, גרמנית וצרפתית, סלנג צרפתי

ד"ר סוזי שטיינברג היא מרצה בדימוס בחוג לצרפתית באוניברסיטת תל אביב.

מכך שהציור תופס את רובו הגדול של הדף אפשר ללמוד כי לפנינו קומיקס. גם הכותרת שבעמוד השער - Rue de la Gare, 120 [רח' תחנת הרכבת 120] - מורה על לשון של קומיקס משתי בחינות. המילים rue, Gare [רחוב, תחנת רכבת] הן מילים צרפתיות; אולם יש כאן גם אופן ייחודי לצרפתית - וגם לאנגלית, למשל - לכתוב את הכתובת בהקדמת מספר הבית לשם הרחוב, הסמטה או השדרה שבה הוא נמצא. מעל לכותרת הספר מופיעים שני שמות שייתכן שלומדי השפה אינם מכירים. על כן על המורה לספק להם מידע על לאו מאלה (Malet, 1996-1909), מחבר של ספרי בלשים רבים. הלומדים גם מבינים שמדובר בקומיקס שטארדי (Tardi, 1946), מאייר, מחברם של ספרי קומיקס רבים, יצר לפי רומן של לאו מאלה. הלומדים יתבקשו אפוא להגיע אל הטקסט של הרומן על בסיס הקומיקס שהושתת עליו.

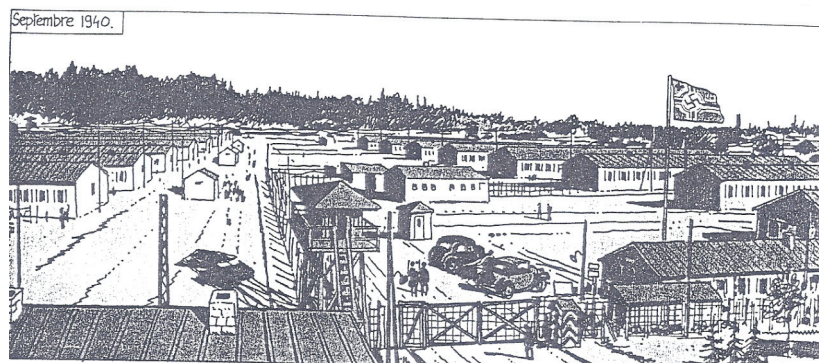
העיון בקומיקס יתבצע תמיד בשני מישורים: המורה יבקש תחילה מהלומדים להתבונן, מבלי לקרוא, בציורים ולתאר אותם, ולאחר מכן ירשה ללומדים לקרוא קטעים מסוימים בקומיקס. הוא יתרכז בשלושה היבטים: המקום, הזמן והדמויות. אלו יאפשרו ללומדים לעמוד על טיבו של עולם המבדה המוצג לפניו.

הלומדים יתבוננו תחילה במקומות שבהם מתרחשת העלילה ויתארו אותם בלשון האם שלהם. המורה יספק להם לצורך זה מילים בשפה הנלמדת (צרפתית בהקשר של מאמר זה) לציון מקומות (חללים): הצריפים, עמדת השמירה, גדרות התיל, עמדות הזקיפים, והתלמידים יאתרו אותם בהמשך בקלות כשיקראו את התיאורים ברומן של לאו מאלה (תיאורים שהושמטו מן הקומיקס, מאחר שהומרו בציורים):

מתוך הסתמכות על ידע של הלומדים, שוודאי צפו בסרטי מלחמה וביומני מלחמה, המורה יכול להביא אותם לא רק להגדרה של המקומות המוצגים בקומיקס כאופייניים למקום סגור ושומר היטב אלא גם להסיק ממראה עיניהם שמדובר קרוב לוודאי במחנה שבו מוחזקים אסירים דוברי צרפתית (צרפתים או בלגים), כפי שמלמדת הכותרת. המורה יבקש אז מן הלומדים לקרוא את המילים הכתובות באותיות דפוס (Stalag XB, Kriegsgefangenen etc...), שמתברר כי ברובן הן מילים גרמניות. אפשר עכשיו להשלים את הגדרת המקומות האלה: מדובר בקומיקס הזה במחנה גרמני, בצרפת או בגרמניה, של שבויי מלחמה.

בשלב זה עוברים להתבונן הלאה בתמונות הקומיקס. מבלי לקרוא, הלומדים יבינו את הציורים הראשונים והאחרונים שבקומיקס.

[ספטמבר 1940]

[פברואר 1941]

[תרגום הטקסט של התמונה מימין למטה:] מול רע נכל בחלקו של מס' 60 202. ברגע האחרון השמיט פקיד רשול את מספרו, שהוכיח ברשימת המשתחררים, והלוקה-בשכחה נידון לאכול לעצמו את הלב במשך שבועות ארוכים נוספים.

ולא יתקשו לעמוד על כך שעלילות הסיפור הבדיוני מתרחשת מן האביב/הקיץ עד לחורף, משמע כמה חודשים. קריאת ההוריות (האינדיקציות) הקשורות בזמן תאשר את השערתם ותבהיר שמדובר במלחמת העולם השנייה. ההוריות יעשירו גם את אוצר המילים שלהם בספקן להם מילים וביטויים

כמו le soir (בערב), le lendemain (למחרת), המורות על התקדמות הזמן.

ולבסוף נתמקד בדמויות: התבוננות גרידא בציורים, מבלי לקרוא, מגלה את הדמות העיקרית המופיעה כמעט בכל התמונות, תמיד עם מקטרת, ושמתלוות אליה דמויות נוספות כמו המזוקן הנטוע לפניו; עוד אחד, שסיגריה נעוצה בשולי פיו, ולבסוף אדם במדים שמסתובב בשטח המחנה. גם קריאה שטחית מאוד מאפשרת לעמוד על כך שהדמות עם המקטרת היא גם המספר (הכותב בגוף ראשון), ששמו (הנמסר על ידי דמות אחרת) הוא נסטור בורמה (Nestor Burma) ושהיה לפני המלחמה בלש פרטי; ושתי דמויות מציגות את עצמן: האיש עם הסיגריה

[תרגום הכיתוב]: אנחנו קראנו לו כדורי... אבל את שמו האמיתי אף פעם לא ידעתי. כשראיתי אותו בפעם הראשונה, עוד לא היינו אסירים... לא היו לו שום ניירות [זיהוי] עליו, כלום, אפילו לא איזה כנקס בכיס... אני חוזר: זה טיפוס קשוח. שמע מבבר, וכבר מתמצא טוב בדברים האלה!

והאיש במדים:

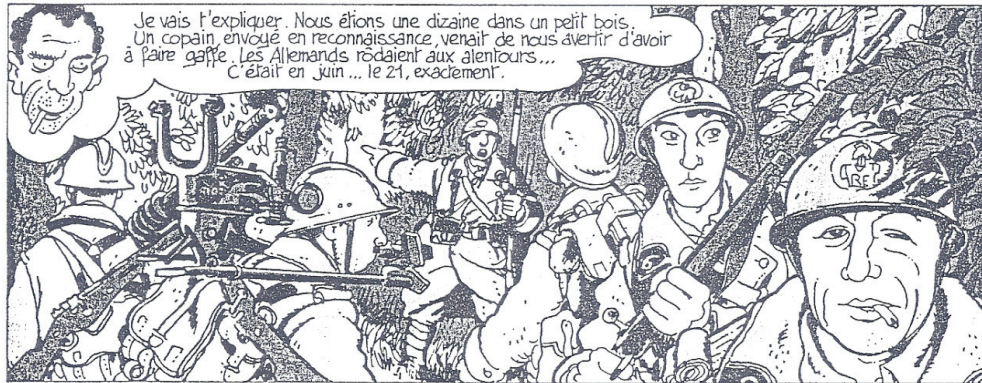

[תרגום הכיתוב]: [בבועה:] נסטור בורמה? ... נעים להכיר: הכירורג דורסייר.

[מתחת לתמונה:] דורסייר היה כירורג מצוין, לדעת חבריו למקצוע. מצד שני, ודווקא בשל כך, כרופא הוא היה ממש כלומניק.

וכן שהאיש המזוקן, מאחר שאין יודעים את שמו, מקבל את הכינוי 'כדורי' (la globule) - מילולית: (הכדורית) שפָּבֵר הדביק לו. משחדרנו אל עולמו של המבדה הודות לניתוח הקומיקס, יש ביכולנו לעבור לשלב השני בעבודתנו:

ההשוואה בין הקומיקס לבין הרומן ששימש לו השראה. אנו עומדים תחילה על הקבלות בין שני הספרים. המספר הרב של טקסטים מעניק לקומיקס באופן מוזר מראָה של דפי ספר. יתר על כן: הטקסט בקומיקס מתברר לעתים כזהה לטקסט ברומן של לאו מאלה. למשל:

[תרגום הטקסט שבתוך התמונה]: אני תיכף אסביר לך. היינו משהו כמו עשרה בתוך יער קטן. אחד מהחברים שלנו, שנשלח לרגל בסביבה, בא להתריע שניזהר טוב-טוב. הגרמנים שוטטו בסביבה... זה היה ביוני... ב-21, אם לדייק.

'אני תיכף אסביר לך. היינו משהו כמו עשרה בתוך יער קטן. אחד מהחברים, שנשלח לרגל בסביבה, בא להתריע שניזהר טוב-טוב. הגרמנים שוטטו בסביבה'.

לאחר שהלומדים יעמדו על הדמיון בין שני הטקסטים (ברומן ובקומיקס), הם לא יתקשו להבחין שהטקסטים שהועברו מן הרומן לקומיקס כמעט ללא שינוי או כלל ללא שינוי מהווים את סיפור המעשה, ושהקומיקסאים מלווים בציורים את הסיפור שהועבר למסגרת חדשה - מה שמאפשר לעקוב באופן טוב יותר אחרי נפתולי הרומן.

הלומדים, שהמורה מנקה, עשויים להבחין באנלוגיה נוספת, זאת הפעם בדיאלוג כמו זה שלהלן:

- הראשון בין החברים האלה, אני אומר מבלי להרים את ראשי: השם שלך?
- אני לא יודע.

זה נאמר בקול עמום.

נדהם למדי כחנתי את האיש שהשיב לי זה עתה את התשובה הבלתי צפויה הזאת.

גבוה, פניו צנומות אבל נמרצות, הוא היה ודאי בן יותר מארבעים. גבחתו [קירחותו מלפנים] וזקנו הארוך והעבות העטו עליו מראה מוזר. כמו אידיוט הוא היה ממערך את כובעו הצבאי בין כפות ידיו, שהיו עדינות בכירור. הוא השיט עלינו את עיני הכלב המוכה שלו. דש מעילו הצבאי היה מקושט מאחור בסרט האדום-שחור של הגדוד השישי של חיל ההנדסה.

- מה זאת אומרת... אתה לא יודע?

- לא... אני לא יודע.

- והניירות שלך?

הוא החווה תנועה סתומה.

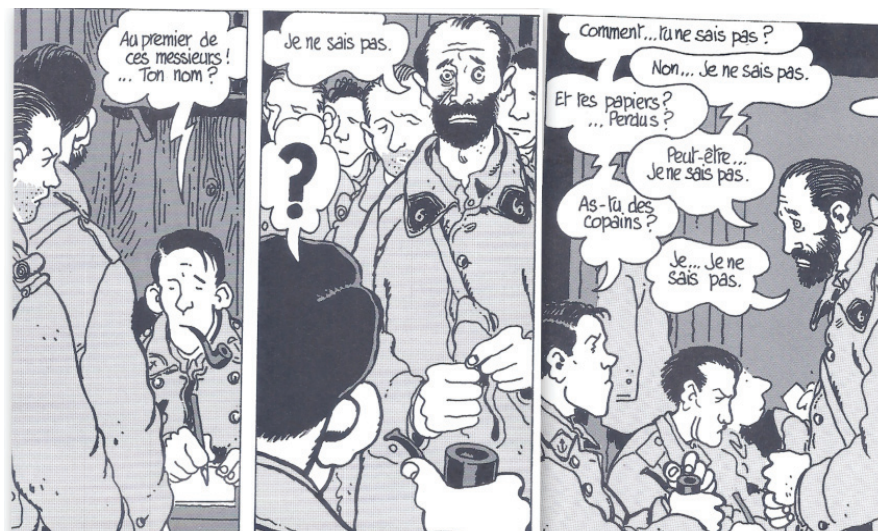
- אבדו?

- אולי... אני לא יודע.

- יש לך חברים?

הוא היסס קצרות, לסתותיו התכווצו.

- אני... אני לא יודע.

[תרגום המשפטים שב'בלונים':]

הראשון בין החבר'ה האלה!... מה שמך?

אני לא יודע.

?

מה זאת אומרת... אתה לא יודע?

כשנס... לא יודע.

ומה עם הניירות שלך? הלכו לאיבוד?

אולי... אני לא יודע.

יש לך חברים?

אה... לא יודע.

אבל הלומדים יבחינו במהירות שאם יש זהות בין הדיאלוג בקומיקס והדיאלוג ברומן, הרי הצגתו שונה, שהרי בקומיקס הדיאלוג הוא רצוף, בעוד שברומן הוא נחתך מפעם לפעם על ידי תיאורו של המזוקן, תיאור שבהכרח נעלם בקומיקס, כפי שכבר הבחנו כשעסקנו במקומות שצייר טאדרי. אולם כאן אין מסתיימים ההבדלים בין הרומן לקומיקס, והלומדים יעמדו על כך עד מהרה משישו, למשל, את הנאום הקצר שבו פונה הקצין הגרמני אל האסירים:

[תרגום הכיתובים בתוך הציורים]

[משמאל]: רבותי, אני מודה לכם על המאמץ שעשיתם אתמול כשרשמנו מספר גדול של חברים.

[מימין]: אני מקווה שהעבודה תימשך בקצב הזה, כך שמחר נגמור עם זה. על השקעת המאמץ שלכם תקבלו כל אחד חבילת טבק. לעבודה!

דאנקה שיין [=גרמנית: תודה רבה], ארתור.

הה! הה! הה! [נקולות צחוק]

לשם השוואה, הטקסט ברוסון:

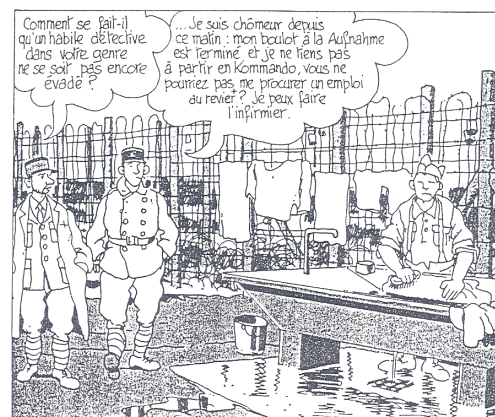
'המפקד' [במקור: le chef], כהרגלו, השמיע באוזניו את המלצותיו הרגילות בנוגע לעבודה שלנו. מלבד זאת, הוא הודה לנו על המאמץ שהשקענו אמש כשרשמנו מספר גדול של חברים שלנו [אסירים]. הוא קיווה שביצוע המשימה יימשך בקצב הזה, ובאופן זה, מחר לכל המאוחר, נוכל להשלים את המלאכה. בשכר המאמץ שהשקענו הוא עמד להעניק לכל אחד מאתנו חבילת טבק.

בזכות ההשוואה הלומדים יעמדו על קיומם של שני 'סגנונות': הדיבור הישיר בקומיקס, והלא-ישיר בטקסט הספרותי. ההבדל הזה גורר שינויים משמעותיים הנוגעים לשמות הפרטיים, לשימושי הזמנים, לדרכי הפועל ולאוצר המילים המורה על הזמן (למשל 'אתמול' ו'אמש'). המורה עשוי לנצל את ההזדמנות כדי לחזור על צורות פעליות מסוימות ולהראות את תפקידיהן השונים.

הלומדים יעמדו גם על הבדל נוסף, וזאת בעזרת קטע קטן אחר:

[תרגום המשפטים שבציור:]

- איך קורה שבלש מיומן כמוך עדיין לא נמלט מכאן?
- ... אני מובטל מאז הבוקר: העבודה שלי
- ב-Aufnahme [=קליטת האסירים החדשים] נגמרה,
- ואני לא מעוניין לצאת עם ה-Kommando [=יחידת
- עובדים שיוצאת לעבודה פיזית מפרכת]. לא תוכל
- לתת לי תפקיד במרפאה? אני יכול להיות חובש.

והנה הקטע בספר:

- איך קורה שבלש מיומן כמוך עדיין לא נמלט מכאן?

עניתי שכבר זמן רב לא נהיתי מחופשה ושלגבי, השבי הזה הוא במקום חופשה. לא היה לי ברור למה לקצר אותה ביוזמתי. מלבד זאת, בריאותי הרופפת הסתגלה יפה לאוויר הפתוח. חוץ מזה, בינינו, האם אני לא נמצא כאן במיוחד כדי לעקוב, עם חוש הריח הקולוסאלי שלי, אחרי המשתמטים וכו' וכו' תוך כדי פטפטת על דא והא, אמרתי לו שאני מובטל כבר מאז שלשום. ה-Aufnahme הסתיימה זמנית, ולפני שיעברו שלושה שבועות לא ניקח שוב את העטים ליד. האם לא יוכל לספק לי תעסוקה בבית החולים הצבאי? אוכל שם להיות חובש.

הלומדים יראו שבטקסט בקומיקס, הכתוב בדיבור ישיר, חסרות כמה שורות. הם יוכלו להבחין בכך מבלי לקרוא את הטקסטים. אך אם, לאחר מכן, הם יקראו אותם ויבינו את מה שהושמט מן הטקסט המקורי, הם יעמדו על כך שהטקסט החסר הוא למעשה התשובה לשאלתו של דורסייר השואל את המספר כיצד בלש כה מוכשר לא ניסה עדיין להימלט. הם יתפסו גם את האירוניה שבתשובתו (המספר מסביר לדורסייר שהוא רואה בתקופת שהותו במחנה סוג של חופשה שהוא לא נהנה ממנה זה זמן רב; שהוא נהנה משהותו באוויר הפתוח תוך כדי מאמץ לגלות ולהוקיע את אלו שכמוהו מצאו במחנה הזה מקום נוח להסתתר בו). הם יובאו כך לגלות הומור ייחודי, מופשט, האופייני לטקסט כתוב ואינו יכול לבוא לכלל ביטוי באמצעי תקשורת מוחשי כל כך כמו הקומיקס. אך על המורה יהיה להראות איך טארדי, שהיה מודע להיבט הקומי אצל לאו מאלה, העביר אותו לקומיקס בדרכו שלו. די יהיה אם יצביע על הבדל נוסף בין הקומיקס לטקסט: הוא יבקש מן הלומדים לאתר, בטקסט של לאו מאלה ובקומיקס של טארדי, את המקום שבו בבר מספר על נסיבות פגישתו עם כדורי. הלומדים ימצאו אז שסיפורו של בבר מתרחש אצל לאו מאלה בחדר הקבלה, בעוד שאצל טארדי - כאן:

[תרגום התמונות משמאל לימין:]

תשמע, כבר... דבר אתי קצת על הלוקה-בשכחה, זה עם הזיכרון הדפוק.

כדורי? אני אומר לך, זה חתיכת קשוח! אין לו כחד במיל!

כן, כבר אמרת את זה...

המורה רשאי לקוות שהמקום המסוים הזה שבו נמצאים שני הדוברים, המחראות, יעורר חיוך אם לא צחוק אצל הלומדים שיבינו כאן את כוונתו של טארדי. ובאמת, על ידי שינוי המיקום ביחס לרומן הוא מצליח למסור את הקומי - הגרוטסקי זאת הפעם - המתאים במיוחד להיבט המוחשי שבקומיקס ושניתן לראות בו מעין העברה, תרגום של הקומי המופשט שבאירוניה הטקסטואלית. ולבסוף, הלומדים, בהנחיית המורה, עשויים להבחין בהבדל נוסף. הקצין הגרמני מופיע בתחילת הטקסט של הקומיקס:

- Achtung, הצטעק בעודו מזדקף.

השיחות פסקו. תוך המולת ספסלים ומגפיים קמנו ממקומנו ונקשנו בעקבינו. מפקד ה-Aufnahme תפס אף הוא את מקומו.

המספר אצל לאו מאלה מכנה את הגרמני le chef - ראש, בוס, מנהל (בהקשר כאן: מפקד). אצל טארדי אותו קצין מכונה בשם - 'ארתור'. הלומדים אינם יכולים לנחש מדוע טארדי הליש עליו את השם הפרטי הזה. אבל יש לאל ידו של המורה להעשיר את ידיעת התרבות הצרפתית של הלומדים אם יספר להם על הסרט 'האשליה הגדולה' (La grande illusion) בבימוי ז'ן רנואר (Renoir), בנו של הצייר הידוע אוגוסט רנואר. ז'ן רנואר ביים ב-1938 את הסרט הזה, והראה בו את שבויי המלחמה הצרפתים בגרמניה בתקופת מלחמת העולם הראשונה. הקצין הגרמני שנשאר בקשר עם הצרפתים קרוי שם ארתור.

במאי הסרט ביטא ב-1937 את הרגש של הצרפתים בני התקופה. הללו, מחמת הטראומה שספגו עקב אובדן מיליון וחצי צעירים צרפתים במלחמת העולם הראשונה, עשו הכול כדי למנוע מלחמה חדשה. טארדי שאל מסרטו של רנואר את השם ארתור, וכך יצר קשר בין הקומיקס שלו לסרט 'האשליה הגדולה'. הוא אף הרחיק לכת מעבר לכך, שכן הוא נותן ממד אוניוורסלי יותר לרומן של טארדי: אין מדובר עוד במלחמה מסוימת, מלחמת העולם השנייה, אלא בכל המלחמות, שלהן, כפציפיסט נלהב, הוא התנגד.

מחוץ לקורס וללא עזרת המורה יוכלו הלומדים לקרוא בקומיקס את סיפורו של 'כדורי' או 'כדורוני' (שהוא החוט המקשר את עלילת הטקסט) כשהם נעזרים באיורים של טארדי. הם יוכלו גם למצוא בטקסט של לאו מאלה את הכתובת, וכך יבינו מדוע נעשתה הכתובת הזאת לכותרת הספר.

סיכום

במאמר הזה ביקשנו להראות באמצעות דוגמה מוחשית את אופן היישום של שיטה המיועדת לאמן את הלומד בקריאה בשפה זרה. שיטה זו שמה לעצמה למטרה להקל את הגישה אל טקסט ספרותי בלשון נלמדת; האמצעי המוצע - שימוש בקומיקס (קומיקס) המיוסד על טקסט של ספר. אפשר לראות כאן שהעבודה עם הלומדים נעשית בשני שלבים: התחלנו בהכנסת הלומד אל עולם המבדה בעזרת הקומיקס; לאחר מכן השווינו בין הקומיקס לטקסט הספרותי. להליך הזה יש יתרונות שונים: ראשית, הוא פקל, מניע ומעודד את הקריאה; לאחר מכן הוא מאפשר את האימון בקריאה ואת העשרת הלשון (אוצר המילים והדקדוק); לאחר מכן הוא מעמיד את הלומדים על גוני סגנון (דיבור ישיר ועקיף), על סוגים שונים של טקסט (התיאור, הסיפור, הדיאלוגים) ועל האפיונים הייחודיים של כל סוגה (הספרותית והקומיקסאית); ולבסוף הוא חושף רובד בתרבות שממנה יונקים הן מחבר הרומן והן מחבר הקומיקס.